

5. Масол Л.М. Художня культура. 11 клас: Тематичні розробки уроків / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака – Х.: Ранок, 2011. – 288 с.
6. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Художньо-естетичний цикл. 5-11 класи. – К.: Перун, 2005.
7. Скрипченко О.В. Вікова і педагогічна психологія: Навчальний посібник / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Каравела, 2008. – 400 с.

О.С. Вічавська,
концертмейстер,
Л.М. Ліхницька,
канд. пед. наук, ст. викладач
кафедри мистецьких дисциплін
дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті аналізовано методики музичного виховання дітей дошкільного віку, зроблено висновки, ґрунтовані на результатах констатувального експерименту.

Система музичного виховання і розвитку пов'язує воедино виховання естетичного сприйняття музики і розвиток виконавських можливостей дітей. Ознайомлення з кращими зразками музичної творчості є основою морального виховання дошкільника засобами цього мистецтва, основою формування музичного смаку. Накопичення музичних вражень розвиває у дітей музичні потреби, інтереси і здібності. Навчання виконавської діяльності здійснюється тим успішніше, чим більше розвинена у дітей здатність естетично сприймати музику.

Дослідження Б. В. Асаф'єва, Л. С. Виготського, Б. М. Теплова, Е. В. Назайкинського та ін. показали, що музичне мистецтво представляє невичерпні можливості для розширення і збагачення емоційного досвіду, в ньому кристалізується багатство інтонацій, що виражають різноманітні відтінки почуттів і переживань.

Метою дослідження є аналізувати методики музичного виховання дітей дошкільного віку, зробити висновки, ґрунтовані на результатах констатувального експерименту.

Сучасна система музично-естетичного виховання висуває на перший план завдання формування музичної культури особистості, основу якої складає музично-естетичну свідомість. Воно являє собою форму відображення музичної дійсності – сукупність соціально-психологічних процесів, за допомогою яких відбувається осягнення музичних творів, і власних вражень від них. Музично-естетична свідомість включає в себе естетичне ставлення людини до музики і позначає рівень духовної активності особистості. [2]

Освіта музичних вистав пов'язана з усвідомленням особливостей музичної мови, будови музичної мови, її виражальних засобів. Емоційна чутливість щодо музики формується і виховується разом з розвитком спеціальних музичних здібностей, до яких належать музично-слухові образи, музичний слух в широкому розумінні, музична пам'ять. Першою умовою розвитку всіх цих здібностей в процесі сприйняття музики є правильний відбір музичних творів не тільки за змістом і художніми якостями, а й за їхньою доступністю відповідно до віку і рівню як загального, так і власне музичного розвитку дошкільника.

Згідно періодизації психічного розвитку, запропонованою Л. С. Виготським, кожен віковий період, крім психологічних новоутворень, характеризується ще й центральною функцією. У концепції Л. С. Виготського центральною функцією дошкільного віку є пам'ять. Дослідження ж найближчого учня Л. С. Виготського – А. В. Запорожця - красномовно свідчать про те, що центральною функцією дошкільного віку є емоції. [4]

Емоційний розвиток є одним з магістральних напрямків розвитку особистості. Відомо, що дитячі емоції характеризуються імпульсивністю і лише з часом переростають в більш стійкі прихильності, симпатії чи антипатії.

Важливу роль в успішності роботи з розвитку музичних здібностей відіграє зацікавлене ставлення самої дитини до музики і музичних занять.

Розвиток інтересу до музичного мистецтва починається з раннього віку і триває довгі роки. Цей процес проходить різні етапи, кожен з яких має свої особливості. Стосовно дітей дошкільного віку ще не можна говорити про справді продуктивну і виконавську творчість, мова йде про передумови до її формування. Для формування творчої особистості засобами музичного мистецтва необхідно в першу чергу розвинути у дитини почуття причетності до музичного звучання, виховати стійкий інтерес до музики, прагнення до її розуміння. [6]

Через захопленість музикою, творчою діяльністю під керівництвом педагога у дітей формується інтерес до життя, пізнання її явищ, розвивається художньо-образне мислення, здатність естетичного споглядання. Інтереси дитини даного віку поширюються на більш широкий світ навколишніх предметів, явищ і подій.

Навчити маленьку дитину чогось можна лише тоді, коли у неї вдається викликати інтерес і бажання зробити те, що вимагає вихователь. «Виховання, що розуміється в найширшому сенсі цього слова, має по суті бути основним стрижнем, навколо якого будується весь розвиток особистості дитини», – писав Л. С. Виготський. Перед педагогом стоїть завдання не тільки використовувати вже сформований у дошкільника мотиваційно-емоційний досвід, а й виховувати нові почуття, нові потреби й інтереси. [1]

Коли мова йде взагалі про успішність формування естетичної культури дитини дошкільного віку, слід відзначити особливу роль естетичних інтересів. Інтерес це тенденція особистості, яка полягає в спрямованості або зосередженості її помислів на певному предметі. Інтерес проявляється в спрямованості уваги, думок, помислів; потреба – у потягах, бажаннях, волі. Потреба викликає бажання володіти предметом, інтерес - ознайомитися з ним. Інтерес - мотив, який діє в силу своєї усвідомленої значимості й емоційної привабливості. Коли інтереси не отримують їжу або їх немає, жити нудно.

Інтерес-збудження – це почуття захвату, зачарованості, цікавості. У індивіда, що зазнає інтерес, виникає бажання досліджувати, втрутитися, розширити досвід шляхом отримання нової інформації або підійти до особи або об'єкту, який порушив інтерес. [7]

Інтерес управляє діяльністю дитини з самого початку його життя. Надання дитині свободи для гри, фантазії, переходу від реального світу до уявного робить вирішальний вплив на розвиток здатності дитини до переживання й інтересу. Тільки інтерес може утримувати увагу, зміщується з однієї деталі об'єкта на іншу, досить довго для того, щоб дитина змогла сприйняти всю складність і єдність об'єкта, не дозволяючи йому відволікатися на безліч побічних подразників. Без такого фокусу чого інтересу на певних об'єктах увагу дитини може безладно блукати.

Сутність розвитку дитини полягає в його поетапному проникненні в людську культуру через слова – поняття, через розвиток можливості взаємодіяти з навколишнім світом усіма існуючими в культурі способами, в тому числі і музичними. Дошкільний вік – вік образних форм свідомості, сенсорних еталонів. Музична діяльність, як найбільш емоційна, найглибше сприяє розвитку дитини незважаючи на те, що її засоби і логіку дій дитина відкриває разом з дорослими. Тому в музичному вихованні дошкільнят виключно важлива грамотна організація сприйняття музичних творів. Кожна дитина по-своєму переживає різноманітні музичні стани. Навчання необхідно будувати як спільну художньо-творчу діяльність педагога і дитини на основі логічної різноманітності особистісних відносин дітей до виконуваного. Інтерпретація художніх образів у виконавській і продуктивній творчій діяльності дитини залежать від наявності знань, умінь і навичок, а також від індивідуального ставлення до них під впливом стану, настрою, характеру кожного. Особливу увагу, у зв'язку з цим, слід приділити віковим особливостям дітей-дошкільнят. [7]

Найбільш істотними особливостями музичного розвитку є:

- слухове відчуття, музичний слух;
- якість і рівень емоційної чутливості на музику різного характеру;

- найпростіші навички, дії в співочому і музично-ритмічному виконанні.

Розглянемо найважливіші вікові показники музичного розвитку. У період від народження до 7 років дитина проходить величезний шлях розвитку і зміни, які можна порівняти за інтенсивністю і насиченістю з цілою еволюційною епохою. Середній – старший дошкільний вік характеризується надзвичайною допитливістю. Дитина починає осмислювати зв'язок між різними явищами і подіями навколишньої її дійсності і робити найпростіші узагальнення. Діти спостережливі і здатні визначати характер звучання музики, визначати найпростіші властивості звуків. Дитині цього віку вже зрозумілі вимоги, що ставляться до виконання пісень і танців. [7]

Голос у цьому віці набуває дзвінкості і рухливості. Співочі інтонації стають більш стійкими, але вимагають постійної підтримки дорослого. Налагоджується вокально-слухова координація. У музично-ритмічній діяльності з'являється багато нового: дитина досить рухлива, володіє основними рухами, досить скоординована.

У цьому віці вже проявляються індивідуальні схильності і переваги до тієї чи іншої музично-виконавської діяльності, однак можна відзначити, що всі без винятку дошкільнята 5 – 6 – 7 років досить розвинені для того, щоб самостійно охарактеризувати музичний твір, розібратися в виразних засобах. Дитина здатна до цілісного сприйняття музичного твору, проте здатний і до аналітичної діяльності, що говорить про високий ступінь розвитку музичних здібностей. [4]

О. П. Радинова вказує на те, що саме в дитинстві формуються еталони краси, засвоюються естетичні категорії, накопичується досвід естетичної діяльності. У зв'язку з цим О. П. Радинова вважає за необхідне залучення дитини до світу загальнолюдських цінностей засобами музичного мистецтва як головна умова його духовного становлення.

У вихованні та розвитку дошкільнят значна роль належить звуковим орієнтирам – здатності чути звуки, співвідносити їх із джерелом, розрізняти їх за тоном, тембром, забарвленням, порівнювати одні звуки з іншими і т. д. Дуже важливо виховати у дітей здатність сприймати красу звуків і їх поєднань і відтворювати в слові, пісні, музиці. Культура слухових сприйнять є результатом навчання, виховання.

Не можна заперечувати значення природних задатків в сприйманні музичних звуків, здатності відображати їх в пісні, мелодії, слові, проте задатки удосконалюються і перетворюються в справжні здібності лише в процесі цілеспрямованого керівництва. [4]

При розвитку слухових орієнтирів перш за все необхідно звернути увагу на багатство слухових вражень. Світ, що оточує дитину, наповнений різноманітними звуками різної сили, тривалості, забарвлення. Явища природи супроводжуються мелодійними звуками і шумами, звуками, ледь вловимими і гуркітливими. Це різноманітні голоси птахів, тварин, звуки капели, дощу, дзюрчання струмка, шелест листя, шелест колосся встигає жита і багато, багато інших. У цьому відношенні абсолютно виняткову роль відіграють заняття музикою.

Значний час на музичному занятті відводиться на слухання-сприйняття, накопичення слухового досвіду. Зміст цієї діяльності надзвичайно сприятливий для сенсорного розвитку. [4]

Отже, дитина старшого дошкільного віку за активної участі в музично-практичній діяльності робить величезний стрибок як в загальному, так і в музичному розвитку, яке відбувається:

1. В галузі емоцій – від імпульсивних відгуків на найпростіші музичні явища до більш виражених і різноманітних емоційних проявів.
2. В галузі відчуття, сприйняття і слуху – від окремих розрізень музичних звуків до цілісного, усвідомленого і активного сприйняття музики до диференціювання висоти звуку, ритму, тембру, динаміки.
3. В галузі прояву відносин – від нестійкого захоплення до більш стійких інтересів, потреб, до перших проявів музичного смаку.
4. В галузі виконавської діяльності - від дій на замовлення, наслідування до самостійних

виразних і творчих проявів у співі і музикально-ритмічному русі. [5]

Раннє виявлення музичних здібностей дитини є показником її музичної обдарованості – вважає О. Ростовський. Однак, на його думку, не слід вважати, що відсутність ранніх виявів є свідченням відсутності й музичних здібностей. Виявлення музичних здібностей залежить не тільки від вроджених задатків, а й від культурного середовища, музичного оточення. У багатьох дітей музичні здібності вперше починають розвиватися лише в школі. У різних дітей музикальність може характеризуватися різним поєднанням окремих здібностей. Зокрема, одні діти помітно виділяються емоційним відгуком на музику, другі - руховими реакціями на неї, треті - серйозно зацікавлені певною музичною діяльністю, водночас маючи нерозвинений звуковисотний слух, у четвертих означені здібності більш-менш органічне поєднуються тощо. Виходячи з того, які здібності учнів виступають на перший план, є більш або менш розвинутими, має обиратися й методика музично-виховної роботи. [8]

Музично-творча діяльність старших дошкільників виявляється в імпровізації пісенних мелодій, придумуванні нескладних мотивів, інсценуванні сюжетів пісень, пластичному інтонуванні музики, складенні елементарних танців, створенні ігор-драматизацій, темброво-ритмічних супроводів тощо. Музикальність дітей значною мірою визначається розвитком музичного слуху, під яким розуміється здатність до такого сприймання звучань, яке відповідає специфічним особливостям музики як особливого виду людської діяльності [9, с. 122].

Щоб обрати доцільну методику розвитку музичного слуху, О. Ростовський радить врахувати такі положення:

- 1) безглуздо вважати, що можна спочатку розвинути музичний слух, а потім приступити до його використання для емоційно насиченого сприймання музики. Не можна підходити до виховання музичного слуху як до особливого завдання, незалежного від завдання виховати музичне сприймання;

- 2) на початковому етапі особливо важливий зв'язок музичного слуху з іншими сенсорними і сенсомоторними здібностями. Штучне роз'єднання зорових, рухових та інших відчуттів гальмує музичний розвиток дітей;

- 3) основою розвитку звуковисотного слуху є формування мелодичного слуху як узагальненої музичної здібності; показником рівня розвитку музичного слуху дошкільнят є здатність змістовно сприйняти чисто інструментальну музику (без зовнішньої програмності) [81]

Досліджуючи вікові особливості розвитку звуковисотного слуху у молодших школярів, О. Ростовський зазначає що в умовах дошкільного навчального закладу не слід прагнути до неодмінної чистоти звуковисотного інтонування, хоча на певному етапі це може стати домінуючим завданням (наприклад, при підготовці до заключного уроку-концерту). Це завдання всього етапу навчання. На перших порах важливіше викликати життєве, нехай навіть не завжди тотожне, але все ж таки образне ставлення дітей до музики.

Виховання чуття ритму є частиною музичного і фізичного виховання, вважає Н. Ветлугіна, бо воно сприяє впорядкуванню діяльності нервової системи, а також є важливою стороною естетичного виховання. Ритміка сприяє фізичному розвитку дитини. Власне слуховий розвиток передбачає наявність у дітей здатності розрізняти темпи, звукові тривалості (половинні, четвертні, восьмі, шістнадцяті ноти, метричні долі). Припускається, що діти повинні відчувати і передавати прості ритмічні рисунки, динамічні та агогічні відтінки. Передбачається також спонтанна творча імпровізація дітей на теми, що їх підказують різні малюнки, оповідання, фільми. [20].

Слабкість музичних слухових уявлень суттєво затрудняє для дитини будь-які спроби співу, зменшуючи можливості розвитку іншого, емоційного компонента музичного слуху, – вважає О. Ростовський. Однак це перешкоджає й розвитку музично-ритмічного почуття. У таких випадках дітей нерідко відносять до категорії немусичних. Та, на думку вченого, подібна оцінка здебільшого буде помилковою. Достатньо звернути увагу на розвиток саме музичних слухових уявлень, як інші музичні здібності теж почнуть успішно розвиватися. [81]

Музичне виховання дітей починається з набуття досвіду, складовими частинами якого є слухання музики та її створення. Творчу здібність Н. Ветлугіна називає здатністю до самовираження. На її думку, це природжена здібність, яку можна розвивати. Творчість розвиває дитячу схильність до свободи і відкриттів, до пригод і оригінального вираження. Музична діяльність може бути тоді творчою, якщо брати в ній активну участь: драматизувати пісні, тлумачити їх, придумувати ритми та ін. Діти можуть або імпровізувати пісні, або ж їх творити на близькі та знайомі сюжети (про поїзди, літаки тощо). [20].

За результатами дослідження Н. Ветлугіної музично-творчі прояви старших дошкільнят незначні. Вони можуть виявитися в імпровізації мелодії, стимулом створення якої є малюнки, слова, вигадані дитиною, який-небудь випадок із життя. Інші діти слухають і повторюють цю мелодію. Трохи пізніше дітям можна запропонувати закінчити (дотворити) мелодію, яку розпочав вихователь. Можливі й завдання додому — дитина повинна придумати свою пісню. [20].

Музичний розвиток до старших дошкільнят буде успішним за умови врахування суперечності між особистістю дитини з властивими їй музичними нахилами та участю в колективній музичній діяльності. Розв'язання проблеми розвитку музичності школярів, які мають різні задатки і різну підготовку, в умовах колективних занять є одним з основних завдань учителя музики.

З метою вивчення стану музичного виховання вихованців старшої групи проведено констатувальний експеримент Він передбачав вирішення таких завдань:

- ознайомитися з позицією вихователів та батьків щодо доцільності використання мультимедійних посібників на заняттях музики у старшій групі;
- виявити рівень залученості дітей до роботи з комп'ютером в домашніх умовах;
- діагностувати рівень музичного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Важливі думки вихователів та батьків щодо доцільності використання мультимедійних посібників на заняттях музики у старших групах виявило анкетування, яким було охоплено 87 батьків і 11 вихователів ДНЗ (див. Додаток А). Його результати показали що 96% батьків і 99% вихователів вважають за доцільне використання мультимедійної продукції на музичних заняттях, 94% дітей мають можливість працювати за комп'ютером удома, усі батьки відзначили, що їх діти люблять займатися такими видами музичної діяльності як музично-ритмічні рухи, спів під музичний супровід, слухання музики.

Для діагностування рівня музичного розвитку дітей старшого дошкільного віку використовувалися завдання, які виявляли:

- емоційний відгук на музику, що відображалось у поведінці дитини під час слухання музики, у словесних характеристиках музичних образів та малюнках – завдання 1;
- чистоту інтонування мелодійної лінії, володіння відповідним діапазоном голосу, слухова увага, почуття ладу – завдання 2;
- здатність до точної і чіткої передачі ритмічного малюнку – завдання 3;
- інтерес до музично-творчої діяльності, наявність музичної уяви, здатність імпровізувати, складати мелодію, ритмічний малюнок – завдання 4.

Діти охоче включалися у виконання завдань, відповідали невимушено. Причому дівчатка більше ніж хлопчики, виявляли інтерес до різних видів творчої музичної діяльності особливо до музично-ритмічних рухів. Результати проведеного констатувального експерименту показали що у частини дітей високий емоційний відгук на музику (44%), який виражається у адекватній настрою твору поведінці, але словесні характеристики творів однослівні (весела, сумна), у малюнках, що відображали прослуханий музичний твір, діти намагалися відтворити музичний образ не лише в сюжеті а й з допомогою кольору. Частина дітей (35%) слабо виявляла у поведінці переживання настрою музичного твору, характеризувала твори лише з підказкою вихователя, малюнки цих дітей мали цілісно неосмислений характер. На жаль, констатуємо, що 21% дітей виявляли неадекватну реакцію на музичний твір, зовсім не змогли його схарактеризувати, їх малюнки мали недовершений

хаотичний характер.

Виконання дітьми другого завдання дало можливість виявити 15% дітей чисто інтонують мелодичну лінію та володіють відповідним діапазоном голосу, 46% дітей інтонують неточно, і 39% зовсім не інтонують мелодичну лінію, відтворюючи її на одному звуці.

Завдання 3 ставило за мету виявити здатність дітей до передачі ритмічного малюнку. За результатами виконання цього завдання 43% дітей точно відтворювали заданий ритмічний малюнок, 49% відтворювали його з помилками, а тільки 8% дітей не змогли виконати цього завдання зовсім.

Рівень розвитку музичних творчих навичок виявило завдання 4. Воно полягало в тому, що дітям необхідно було придумати ритмічне та мелодичне закінчення пісеньки. Оригінальні і цікаві варіанти зуміли створити лише 13% дітей, решта дітей (78%) повторювали мелодію та ритм за вчителем і 9% дітей не змогли закінчити мелодію.

Результати констатувального експерименту дозволили зробити такі **висновки**:

- тільки незначна частина дітей знаходиться на високому рівні музичного розвитку, про що свідчить відмінне виконання поставлених перед ними діагностичних завдань;
- більша частина старших дошкільнят знаходиться на середньому і низькому рівнях музичного розвитку, що вимагає такої організації музичних занять, при якій би активізувалося емоційне сприймання музичного матеріалу, інтерес та участь дітей у різних видах музичної діяльності.

Література

1. Бех І.Н. Виховання особистості: У 2 Кн. Кн.2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади./ Бех І.Н.– К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. / Бібік Н.М. – К.:Вінас, 1987. -96 с.
3. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини. / Ветлугіна Н.О. – К.: Музична Україна, 1978. 256 с.
4. Дмитриева Л., Черноиваненко Н. Методика музикального виховання в школі./ Дмитриева Л -М., 1989.
5. Дорошенко Т.В. Розвиток творчих здібностей на уроках музики: методичні рекомендації / Дорошенко Т.В. // Початкова школа. - 2001. - № 4. - С. 34-37.
6. Элементарное музыкальное воспитание по системе К. Орфа / Под. Ред.Л. Баренбойм. / Л. Баренбойм. – М.: Советский композитор, 1978. - 368 с.
7. Загвязинский В.П. Педагогическое творчество учителя. / Загвязинский В. П. – М.: Педагогика, 1987.-159 с.
8. Рогозіна В.О. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів / Рогозіна В.О. // Мистецтво та освіта. - 1997. - № 2. - С. 8-10.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5 т. т. / Сухомлинський В.О. - К.: Радянська школа, 1977. -Т. 3.-670 с.